

2-ТЕМА. ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТАН ЖАБЫР ТАРТКАН АДАМДАР ҮЧҮН СТАНДАРТТЫК ОПЕРАЦИОНДУК ПРОЦЕДУРАЛАР

3-лекция. Майыптыгы бар
адамдарга, улгайган адамдарга жана
үй-бүлөнүн башка аярлуу топторуна
жардам көрсөтүүнүн өзгөчөлүктөрү

Эмне үчүн аярлуу топтордун өзгөчө муктаждыктарын эске алуу керек?

Мыйзамдын 4-беренесине ылайык, мамлекеттик органдар ишмердүүлүктөрүндө кийинки адамдардын өзгөчө муктаждыктарын жана кызыкчылыктарын эске алуулары керек::

- кош бойлуу жана эмизген аялдардын,
- майыптыгы бар адамдардын,
- балдардын,
- аракетке жөндөмсүз деп таанылган адамдардын,
- улгайган адамдардын,
- үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткан адамдардын

Майыптыгы бар адамдар, улгайган адамдар жана үй-бүлөнүн башка аярлуу мүчөлөрү үй-бүлөдө ар түрдүү кыйынчылыктарга, түшүнбөстүктөргө жана зомбулукка кабылышы мүмкүн болгон өзгөчө категорияга кирет.

Бул топторго көп учурда маалыматтын, билим алуунун, эмгек ишмердүүлүгүнүн жана кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгү чектелүү, бул алардын үй-бүлөнүн жашоосуна жана социалдык жашоого толук кандуу катышуусун чектейт. Мындай топтор үй-бүлөдөгү зомбулуктан же этибарсыз мамиледен жабыр тартышкан учурда, кесепеттери көбүрөөк оор болушу мүмкүн, себеби аларга зарыл жардам алуу жана колдоого ээ болуу татаалыраак.

Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүгү

Майыптыгы бар адамдар менен өз ара аракеттенишүүдө:

- кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүү болуусуна тоскоолдук кылуучу тосколдуктардын баарын четтеткиле,
- жекече муктаждыктарга урмат-сый жана көңүл буруу менен мамиле кылгыла,
- байланышуу компетенттүүлүгүн өнүктүргүлө,
- урмат-сыйга негизделген жана жеткиликтүү сүйлөшүү ченемдерин сактагыла,
- жардамдын бирдей жана сапаттуу болуусун камсыз кылгыла.

«Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүү эрежелери» видеоролигин көрүү https://www.youtube.com/watch?v=zqshnc_lSac

Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүгү

Адамга кайрылуу: сиз майыптыгы бар адам менен сүйлөшүп жаткан учурда, сүйлөшүүгө кошо катышып жаткан аны коштогон адамга же сурдокотормочуга эмес, майыптыгы бар адамдын өзүнө кайрылып сүйлөңүз.

Колду кысуу: сизди майыптыгы бар адам менентааныштырып жатканда, анын колун кысуу толугу менен табигый нерсе болуп эсептелет: ал тургай колун кыйынчылык менен кыймылдаткан же протез колдонгон адамдардын дагы колун толук кысууга болот – оң же сол колун, буга толук жол берилет.

Өзүңүздүн жана башкалардын атын атаңыз: сиз көрүүсү начар же таптакыр көрбөгөн адам менен жолукканда, өзүңүздүн атыңызды жана сиз менен келген адамдардын аттарын милдеттүү түрдө атаңыз. Эгерде сиз аны менен тайпадагы жалпы сүйлөшүүнүн алкагында сүйлөшүп жатсаңыз, сиз азыр кимге кайрылып жатканыңызды түшүндүрүүнү жана өзүңүздү атаганды унутпаңыз.

Жардам көрсөтүүнү сунуштоо: эгер сиз жардам көрсөтүүнү сунуштасаңыз (мисалы, көрүүсү начар адамга таяк берүү), анда ал жардамды кабыл алганча күтүп туруу зарыл, андан кийин гана эмнени жана кантип жасоо керектигин сураш керек.

Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүгү

Адекваттуулук жана сылыктык. Майыптыгы бар чоң адамдарга, кадимки чоң адамдарга кайрылгандай элекайрылуу керек. Аларга атынан атап жана сиз деп кайрылса болот.

Кресло-арабага таянбаңыз:. Майыптыгы бар кимдир-бирөөнүн арабасына таянуу же жөлөнүү – аны колдонгон адамдын өзүнө таянуу же жөлөнүү менен барабар жана бул дагы ачууланууну чакырат. Майыптыгы бар адам үчүн араба – бул аны колдонгон адамдын кол тийгис мейкиндигинин бир бөлүгү.

Көңүл коюучулук жана чыдамкайлык. Сиз сүйлөшүү кыйынчылыкка турган адам менен сүйлөшүп жатканда, аны кунт коюп угуу керек. Чыдамдуу болуу, адам фразаны өзү аяктаганча күтүү зарыл. Анын сөзүн оңдоо жана аны үчүн аягына чыгып айтып коюуга болбойт. Эгерде сиз аны түшүнбөй жатсаңыз деле, түшүнүп жаткандай жасалмалабаңыз. Сиз түшүндүм деп кайталашыңыз керек, бул адамдын сизге жооп берүүсүнө – а сиздин аны түшүнүүңүзгө жардам берет,

Сүйлөшүү үчүн жайгашуу. Сиз майыптыгы бар адамдын арабасын же балдак колдонгон адам менен сүйлөшүп жатканда, сиздин жана анын көздөрү бир деңгээлде болгондой жайгашуу керек, мындай абалда сүйлөшүү жеңил болот. Эриндердин кыймылдашы боюнча окуй алгандар менен сүйлөшүп жатып, Сизге жарык тийип тургандай жана Сиз жакшы көрүнө тургандай абалда жайгашуу зарыл, сизге эч нерсе тоскоол болбоосуна аракет кылуу керек.

Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүгү

Адамдын көңүлүн бурдуруу. Угуусу начар адамдын көңүлүн бурдуруу үчүн ага кол булгалоо же ийининен таптоо керек. Анын көзүнө тике кароо жана так сүйлөө зарыл, бирок угуусу начар адамдардын баары эле эрини боюнча окуй бербестигин эстен чыгарбоо зарыл.

Угуусу же көрүүсү начар адамдарга кийинкидей сөздөрдү айтып **байкабай жаңылыштык кетирип алсаңыз, уялбаңыз:** «көрүшөбүз» же «сиз бул жөнүндө уктуңузбу?».

Эл аралык деңгээлде организминин ар түрдүү функциялары жабыр тарткан адамдар менен сүйлөшүүнүн эрежелери бар жана ал болушунча кеңири. **Негизгиси калыстык, сыйлоо, чыдамкайлык болуп эсептелет.**

Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүгү

Таяныч кыймыл аппаратынын мүмкүнчүлүктөрү чектелген учурда:

- Сүйлөшүп жаткан учурда майыптыгы бар адам менен бирдей деңгээлде олтургула, мисалы, коляскадагы адамды башын нары-бери бурдуруп убара кылбоо үчүн жанына үстөл коюп олтургула.
- уруксаты жок балдактарды, таяктарды, ичке таяктарды же майыптар үчүн креслону нары-бери жылдырбагыла.
- Майыптар үчүн араба (коляска) – бул адамдын кол тийбес жеке чектеринин бир бөлүгү. Арабага (коляскага) жөлөнбөгүлө. Арабаны нары-бери жылдырууга жардам берүүдөн мурун, жардам керекпи деп сунуш кылуу зарыл.

Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүгү

Угууга тиешелүү көйгөйлөр:

- Өзүңөрдүн райондогу сурдокотормочулардын тизмеси силерде бар болсун.
- Угуусу начар адамга ыңгайлуу болгондой жайгашуу зарыл, мисалы, жеке угууну күчтөндүрүүчү каражат тарабынан.
- Сүйлөшүүнүн башында кызмат көрсөтүүлөрдүн угуусу начар колдонуучусу силерге көңүл буруп жатабы карап көңүл буруп койгула.
- Эгер кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу силердин жүзүңөр тарапты карабаса, өтө кылдаттык менен анын ийинине колуңарды койгула.
- Кыйкырбагыла жана үнүңөрдү бийик чыгарбагыла. Кызмат көрсөтүүнү колдонуучусуна түз карагыла жана оозуңарды колуңар менен жаппагыла. Силерди түшүнүп жатабы көңүл буруп койгула.
- Адам үчүн ыңгайлуу сүйлөшүүнүн жолун болушунча тезирээк аныктагыла жана белгилегиле.
- Кыска жана жөнөкөй фразаларды колдонула, сүйлөп жатканда атайын терминдерди жана сүйлөмдөрдөгү татаал конструкцияларды колдонбогула.
- Кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу эриндериңер аркылуу окуй алгыдай кылып, жай жана так сүйлөгүлө.
- Сурдокотормочуну чакырууга мүмкүнчүлүгүңөр бар болсун.

Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүгү

Көрүүгө тиешелүү көйгөйлөр:

- Көрүүсү начар адамга сөзсүз түрдө өзүңөрдүн аты-жөнүңөрдү айтышыңар зарыл, сүйлөшүүгө катыша турган башка адамдарды, ошондой эле ал жерде турган башка адамдарды дагы тааныштыруу керек (зарылчылык бар болсо, бир гана аттарын атап койбостон, алардын иштеген кызматтарын дагы айтуу зарыл).
- Көрүүсү адамга олтурууну сунуштаганда, аны колунан кармап, олтургучтун жөлөнгүчүнө же чыканагынан жөлөп олтурууга жардам берүү зарыл.
- Сүйлөшүп жатканда коштоп келген адамга эмес, кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусунун өзүнө карап кайрылгыла. Эгер сүйлөшүүгө бир нече адам катышып жатса, азыр кимге кайрылып жатканыңарды улам тактап турганды жана өзүңөрдүн атыңарды атап турганды унутпагыла.
- Эскертүүсүз адамга жакындабагыла.
- Кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу сизди таптакыр көргөн жок деп ойлобоңуз.
- Кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусунун таягын же нары-бери жүрүүнүн башка каражатын алып салбагыла.
- Зарыл маалыматты даярдап койгула, мисалы чоң тамгалар менен басылып чыгарылган, аудиоформаттагы же Брайля форматындагы укуктар жана жардам берүү кызматтары жөнүндө маалыматтарды.
- Зарылчылык бар болсо, көрүүсү начар адамга бир нерсени окуп берүү, үндүн бийиктигин нормалдуу кылып сүйлөө жана маалыматты коё бербөө зарыл.

Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүгү

Сүйлөөгө тиешелүү көйгөйлөр:

- Эгер адамда сүйлөөгө байланыштуу көйгөйлөр бар болсо, бул анын угуусунда дагы көйгөйлөр бар дегенди түшүндүрбөйт.
- Сүйлөөдө кыйынчылыктарды сезген адамдын сөзүн бөлбөө жана оңдобоо керек.
- Шаштырбагыла, адамга өзүнүн көйгөйүн түшүндүрүү үчүн канча убакыт зарыл болсо, ошончо убакыт бергиле.
- Ал өз оюн толук айтып бүткөндөн кийин гана сүйлөп баштагыла.
- Эгер силер бир нерсени түшүнбөй калсаңар, ал адамдан кайра кайталап коюусун сурангыла.
- Суроолорду кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу «ооба» же «жок» деп жооп бере тургандай кылып түзгүлө.
- Тилдик коммуникацияда олуттуу тоскоолдуктар бар болсо, маалымат алмашуунун альтернативдүү жолун кылдаттык менен сунуштагыла, мисалы жазышууну.

Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүгү

Интеллектуалдык мүчүлүштүктөр

- Когнитивдик (интеллектуалдык) мүчүлүштүктөрү бар адам менен өз ара аракеттенишүүдө визуалдык байланышууну колдонуу аркылуу анын жүзүнө кароо зарыл. Муну менен катар эгерде ага жагымсыз болуп жатса, көзмө көз байланышууну сактоону сурануу сунушталбайт.
- Интеллектуалдык мүчүлүштүктөрү бар адамдын катышуусундагы сүйлөшүүдө ал жөнүндө үчүнчү тарапка эч нерсе деп айтууга, анын ичинде ал башка адамдардын ортосундагы сүйлөшүүнү түшүнбөгөндүгү жөнүндө эскертүүгө жол берилбейт.
- Жөнөкөй сөздөрдү жана кыска сүйлөмдөрдү колдонуула.
- Кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусу жеңил түшүнүүсүнө жардам берүү үчүн сүйлөшүүнүн ар түрдүү куралдарын колдонуп маанилүү маалыматты жана нускамаларды кайталагыла (мисалы, анатомиялык моделдерди же куурчактарды);
- Эсиңерден чыгарбагыла, интеллектуалдык өнүгүүсүндө мүчүлүштүктөрү бар, бирок кыймыл-аракетинин жөндөмдүүлүгү сакталган адамдар өздөрү аң-сезимдүү тандоо жасоого укуктуу: жардамды кабыл алуу керекпи же жокпу, кандайдыр бир кызмат көрсөтүүдөн колдонууга макулдук берүү керекпи, башка чечимдерди кабыл алууда, ошондой эле зарыл документтерге кол коюуда.
- Кызмат көрсөтүүнүн колдонуучусуна кошумча суроолор пайда болуп калган учурда байланышуу үчүн телефон номерди таштагыла же кызмат көрсөтүүнүн жеткирүүчүсүнө кайрадан кайрылуунун жолун айтып койгула.
- Чыдамкайлыкты, кылдаттыкты, сүйлөшүп жаткан адамга кылдат мамиле кылып жатканыңарды көрсөтүүңөр керек, бардык зарыл темаларды талкуулап, жана дагы билип туруп анын мүмкүнчүлүктөрүн же кадыр-баркын төмөндөтүүгө аракет кылбагыла, бой көтөрүп сүйлөбөгүлө, сөздү кесе сүйлөгөнгө негиз бар болсо дагы буга жол бербегиле.

Майыптыгы бар адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүгү

Майыптыгы бар адамдарга карата туура терминдерди колдонуу

Туура эмес термин	Туура термин
Майып (кыз/эркек)	Майыптыгы бар эркек адам; Майыптыг бар аял; Майыптыгы бар адамдар.
БЦШ бала (кыз)	БЦШ бар адам
Даун	Даун синдрому менен жашаган адам; Даун синдрому бар адам; Өнүгүүсү өзгөчө адамдар.
Дүлөй-дудуктар	Угуусу начар адамдар; Угуусун жоготкон адамдар.
Арабада (коляскада) олтургандар	Араба колдонуучу; Арабадагы адам

Улгайган адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү

Улгайган адамдарга карата зомбулук көп учурда жабык бойдон калат, анткени ал адатта үй-бүлөнүн чектеринде болуп өтөт, алар уялышат, жакындарын ачыкка чыгаруудан же алардын жазалоосунан коркуу менен коштолот. Улгайган адамдар ошондой эле өз укуктары тууралуу билишпейт же жардам сурап кайрылуу мүмкүнчүлүгүнө ээ эмес болушу мүмкүн.

Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыр тарткан улгайган адамдар менен натыйжалуу өз ара аракеттенүү сүйлөшүү өзгөчө мамилени талап кылат:

- баарлашуу сезимтал, урмат-сый менен жана басым көрсөтүлбөгөн түрдө болушу керек.
- бир гана угуу маанилүү эмес, ошондой эле айтуу мүмкүнчүлүгүн берип кунт коюп көңүл буруу маанилүү.
- жаңсоолор, мимика жана дене боюнун абалы сыяктуу вербалдык эмес белгилерге көңүл бургула.
- ишеним атмосферасын түзүңүз — жанына отуруңуз, ыңгайлуу аралыкты сактаңыз; алар жалгыз эместигин жана жардам менен коргоого ишене ала турганын баса белгилеңиз.

Улгайган адамдар менен сүйлөшүүнүн өзгөчөлүктөрү

Жогоруда айтылгандардан сырткары, улгайган адамдар менен сүйлөшүүдө кийинки эрежелерди сактоо сунушталат:

- Болушунча бийик, бирок орточо ылдамдыкта сүйлөө зарыл, улгайган адамды таарынтып албоо үчүн сөздөрдү абайлап сүйлөө керек. Зомбулук жөнүндө сүйлөшкөндө конфиденциалдуулукту кылдат сактоо зарыл жана бөлмөдөн зомбулук жасашы мүмкүн болгон адамдарды чыгарып салуу керек. Улгайган адамдын коопсуздугун камсыз кылуу өзгөчө көзөмөлдү талап кылат.
- Туура суроолорду берүү. Мисалы, бир тараптуу жооп берүүнү алдын ала билдирген **«Сиз өзүңүздү жакшы сезип жатасызбы?»** - деген суроону бергендин ордуна, **«Сиз өзүңүздү кандай сезип жатасыз?»** - деген суроону берүү көбүрөөк натыйжалуу, бул сүйлөшүп жаткан адамга өзү жөнүндө кыйла кенен айтып берүү мүмкүнчүлүгүн берет. Орунсуз жана таңуулоочу маанайдагы комментарийлерден жана суроолордон качуу маанилүү, мисалы, улгайган адамдын үй-бүлө мүчөлөрүнө баа бербөө же талкуулабоо керек.
- Улгайган адамдардын эмоцияларына жана абалына туура таасир этүү. Улгайган адам зомбулук жөнүндө айтып жатканда толкунданып кетүүсү, анын ден соолугунун абалы начарлоо мүмкүн, мисалы, кан басымы жогорулап кетүүсү, жүрөгү тез-тезден согуп баштоосу, башы ооруп чыгуусу мүмкүн. Ошондуктан, эгерде сиз улгайган адамдын эмоционалдык абалы туруктуу болбой жатканын көрүп жатсаңыз, анда аны тынчтандырыңыз, дарыгерди чакырууну, ал дайыма ичкен дарыларын ичүүсүн сунуштаңыз.